

הרב יששכר יעקבסון / תל-אביב

רמיזות למעמד הר סיני במקרא

תמוה הוא מיעוטם של הרמזים למעמד הר סיני בכ"ד ספרים. בניגוד ליציאת מצרים הנזכרת פעמים כל כך מדובבות בסקירות היסטוריות, במזמודי תהילה ועור: גשתדל לברר את הנימוקים לדבר וכן את המקומות המתעטים במקרא המרברים על ההווייה החדר-פעמית ועל המעמד המיוחד — מתן תורה לעם כולו והתגלות השכינה לעיני כל ישראל.

התמיהה תגדל כשנשים לב לחשיבות הרבה שמייחס משה רבנו ע"ה לזכרון מעמד הר-סיני בנאום הראשון מנאומי הפרידה שלו: "רק השמר לך ושמור נפשך מאד, פן-תשכח את-הדברים אשר-ראו עיניך ופן-יסורו מלבבך כל ימי חיך והודעתם לבניך ולבני בניך: יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב, באמור ה' אלי הקהל-לי את-העם ואשמיעם את דברי אשר ילמדון ליראה אותי כל-הימים אשר הם חיים על-האדמה ואת-בניהם ילמדון" (דברים ה, ט-י).

מצות זכירת מעמד הר סיני

הרמב"ן, בפירושו לתורה (דברים ד, ט) מסביר את חשיבות המצוה הכלולה בפסוקים אלה לאמר: "אבל הכתוב הזה לפי דעתי מצות לא תעשה, הזהיר בה מאוד, כי כאשר אמר שניזהר בכל המצוות ונשמור החוקים והמשפטים לעשותם, חזר ואמר: דק אני מזהירך מאוד להישמר ולשמור עצמך מאוד מאוד לזכור מאיין באו אליך המצוות, שלא תשכח מעמד הר סיני מכל הדברים אשר ראו שם עיניך — הקולות והלפידים, את כבודו ואת גודלו ודבריו אשר שמעת שם מתוך האש; ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד הנכבד ההוא לבניך ולבני בניך עד עולם. ופירש הטעם, כי השם עשה המעמד ההוא, כדי שתלמדו ליראה אותו כל הימים, ואת בניכם תלמדון לדורות עולם... והתועלת במצוה הזאת גדולה מאד, שאם היו דברי התורה באים אלינו מפי משה בלבד, אף-על-פי שנבואחו נתאמתה באותות ובמופתים, אם יקום בקרבנו נביא או חולם חלום ויצונו בהיפך מן התורה, ונתן אלינו אות או מופת, ייכנס ספק בלב האנשים, אבל

בשתיגע אלינו התורה מפי הגבורה לאזנינו ועינינו הרואות (ש) אין שם (= בלי): אמצעי. (= מתוך) — נכחיש כל חולק וכל מספק ונשקר אותו (= נחזיק אותו לשקדן), לא יועילו אות ולא יצילו מן המיתה בידינו, כי אנחנו היודעים בשקרותו, זהו שאמר שם (שמות יט, ט) 'וגם־בך יאמינו לעולם, כי כשנעתיק' (= שכנמסור) גם כן הדבר לבנינו יידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק, כאילו ראוהו כל הדורות, כי לא נעיד שקר לבנינו ולא ננחיל אותם דבר הבל ואין במ מועיל, והם לא יסתפקו (= לא יטילו ספק) כלל בעדותנו שנעיד להם, אבל יאמינו בוודאי שראינו כולנו בעינינו וכל מה שסיפרנו להם וכו'".

וכן בהשגותיו לספר המצוות של הרמב"ם בפרק "מצוות ששכת אותן הרב ממצוות לא תעשה" כתב הרמב"ן, במצוה שנייה: "שנמנענו שלא נשכח מעמד הר סיני, ולא נסיר אותו מדעתנו, אבל יהיו עינינו ולבנו שם כל הימים". בהמשך דבריו מביא הוא מה שכבר פירט בפירושו לתורה, ולבסוף הוא אומר: "ואל תטעה בזה מפני דרשם בפירקא קמא דקידושין (ל, ע"א) 'לבניך ולבני בניך' — בלימוד התורה לבני בנים, כי לימוד אמונת התורה הוא הלימוד בתורה, אבל נתבונן ונקח ראייה מדבריהם, כי היא מצוה עולמית, ועם כל הדורות ידבר שלא ישכחו ענין המעמד ההוא, שהיה לכל אדם למראית עיניהם ושמיעת אזניהם ושיעתיקו זה מדור לדור לעולם. וזאת המצוה זכרה בעל הלכות גדולות גם כן, והרב שכחה".

בעל "מגלת אסתר", הרב יצחק די ליאון, מעיר שאין בזה שכחה מצד הרמב"ם: "נראה לי כי מה שלא מנאה הרב הוא לפי שגם זאת היא מצוה כזוללת כל התורה כולה" ולדעת הרמב"ם — בשודש ד שם — אין למנות מצוות כוללות אלה במנין תרי"ג.

ייתכן כי הרמב"ם, בניגוד לרמב"ן אינו מפרש את דברי משה (דברים ד, ט—י) כמצוה, כשהוא דן על מעמד הר סיני, מקדיש הוא פרק שלם לבעיה מה היתה החוויה של העם כולו במעמד נכבד זה: "יתבאר לי שבמעמד הר סיני לא היה כל המגיע למשה — מגיע לכל ישראל, אבל הדיבור — למשה לבדו. ולזה בא סיפור "עשרת הדיברות" כולו — סיפור היחיד הנפרד, והוא עליו השלום ירד לתחתית ההר ויגיד לבני אדם מה ששמע, אמרה התורה: 'אנכי עמד בין ה' ובניכם' (דברים ה, ה); ואמר גם כן: 'משה ידבר והאלהים יעננו בקול' (שמות יט, יט)... וכתוב בתורה גם כן: 'בעבור ישמע העם בדברי עמך' (שם שם, ט) — מורה כי הדיבור היה לו, והם ישמעו הקול ההוא העצום, לא הכול הדברים. ועל שמע הקול ההוא

העצום אמר: 'כשמעכם את־הקול' (דברים ה, כ), אמר: 'קול דברים אתם שומעים' (שם ד, יב) — ולא אמר 'דברים אתם שומעים'... ומשה הוא אשר ישמע הדברים ויספרם להם. זהו הנראה מן התורה ומדובדבי החכמים ז"ל... הדעה וזכרהו! שאי אפשר שיכניס אדם עצמו למעמד הר סיני ביותר מזה השיעור אשר זכרהו שהוא — מכלל 'סתדי תורה', ואמיתת ההשגה היא ואיך היה העניין בה נעלם ממנו מאוד, כי לא קדם כמותו ולא יתאחר. 'דעהו!'

ייתכן איפוא, שהרמב"ם נמנע מלדאות בהזכרת מעמד הר סיני מצאת מפורשת לעם כולה, כדי למנוע פירסום בלתי ראוי לעניין שהוא בבחינת "כבוד אלהים הסתר דבר".

אך דעת הרמב"ן — שחובה עלינו להזכיר תמיד את מעמד הר סיני — מצאה לה מקום בסדר התפילה ובדברי הפוסקים. ברוב הסידורים נרשם על־פי כתבי האר"י: "נכון לומר בכל יום ארבע זכירות אלו: 'למען תזכור את־יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך' (דברים טז, ג); 'זכור את יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחרב, פן־תשכח את־הדברים אשר־ראו עיניך' (בעל "סדר עבודת ישראל" מעיר: "לא בא כן במקרא, אבל מורכב משני הפסוקים שברברים ד, י"ט); 'זכור את אשר־עשה לך עמלק...' (דברים כה, יז—יט); 'זכור את אשר־עשה ה' אלהיך למרים בדרך בצאתכם ממצרים' (דברים כד, ט).

בעל "מגן אברהם" מעיר: "איתא (= נמצא) בכוננות ובכתבים (בספרי קבלה ובמיוחד בכתבי האר"י) דהזכירות הללו הן מצות עשה, לכן כשיאמר (בשחרית בברכת אהבה) 'ובנו בחרת' — יזכור מתן תורה; 'זקרב־תנר' — מעמד הר סיני; 'לשמך הגדול' — מעשה עמלק, שאין השם שלם (עיין רש"י לשמות יז, טז); 'להודות לך' — הפה לא נברא רק להודות, ולא לדבר לשון הרע וזהו זכירת מעשה מרים".

הסיבה להעלמת זכר מעמד הר סיני

מהו איפוא פשר הדבר, שבמקרא כמעט שאין זכר למעמד הר סיני ואילו זכרה של יציאת מצרים מרובה הוא?

מדברי הרמב"ם שהבאנו מ"מורה הנבוכים" למדים אנו שהוא ראה בהבנת המעמד לאמיתו — אחד מסתרי התורה, וייתכן שיראת הכבוד שלא לגלות יותר מן המיוחד שבהתגלות הנשגבה החד פעמית, כבר פעלה את פעולתה במקרא. ונראה שהערה קצרה של הרמב"ן מגלה טפח מן הסוד הזה

וממנה אולי אפשר להסיק מסקנה, שהמקרא עצמו, הדורש לא לשכוח את המעמד הנשגב, הוא המזהיר על הסכנה העלולה לבוא מחמתו. דווקא אחרי הצו שלא לשכוח את המעמד הגדול והנודא — מתן תורה (דברים ד, ט—י), באה האזהרה "ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראייתם כל-תמונה ביום דבר ה' אליכם בחורב מתוך האש: פן-תשחיתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל-סמל תבנית זכר או נקבה" (דברים ד, טו—טז). על זה מעיר הרמב"ן: "יזהירם פן יטעו אחר הקול אשר שמעו ויעשו השחתה לקצץ בנטי" עות (הביטוי על פי חגיגה יד, ע"ב: 'אחד קיצץ בנטיעות')", כלומר, דווקא זכרון גילוי השכינה במעמד הר סיני עלול להביא לירי טעות, כאילו היה שם משהו גשמי — שהרי שמעו קול! ואולי — זאת השערתנו — משום כך נמנע מלחזור על הזכרת המעמד הזה פעמים רבות. מן הראוי להוסיף לחינוך השערתו של הרמב"ן כי לא קול בלבד שמעו במעמד הר סיני, בכריתת הברית שהיתה צמודה למתן תורה — שמות פרק כד, לפי דעת אבן עזרא ורמב"ן — זכו אחדים מן העם לגילוי שכינה בצורה מוחשית כביכול: "ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר: ואלא אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו" (שם, י—יא, ועיין במפרשים ובמאמרי על העניין³).

גם מדברי התורה על מקום ההתגלות יש אולי ללמוד על כוונתה — לא להנציח את המעמד על-ידי ריבוי הזכרות. לפני מתן תורה הוגבל ההר, והזהרו בני-ישראל במפורש: "כל-הנוגע בהר מות יומת" (שמות יט, יב), אך לא נאסרה העלייה בו לתמיד. התורה נמנעה מלקדש את המקום קדושת עולמים, והתירה בפירוש: "במשך היובל המה יעלו בהר" (שם שם, יג). אבן עזרא ואברבנאל סבורים שהיתר זה נכנס לתוקפו רק אחרי הקמת המשכן, אך תמוה הדבר, מדוע לא הוחק חוק-עולם שאין להתקרב אל המקום היחיד ממנו שמע עם שלם את דיבור השכינה. הרי התורה מכירה את המושג "מקום קדוש" שרק לטהורים מותרת הגישה אליו, ובמקום כזה קיימת הדרגה בהגבלת תחומים: מקום המיועד להדיוטות, לכהנים ומקום מקודש ביותר שהכניסה לתוכו מותרת לכוהן הגדול בלבד — לכן מתקבל על הדעת, שהתורה רמזה כאן שיש להתייחס בזהירות למעמד החגיגי ולהזכרתו התמידית, בטיפול ובתיאור. ואולי בזה מתבאר ההבדל המהותי בין ההגבלה הזמנית של הר סיני ובין הקדושה העולמית של הר הבית. הואיל ובהר סיני נתגלתה השכינה לעיני כל העם, והיה חשש להאלהת המקום על-ידו — נעשה חולין והותרה

3 יששכר יעקבסון, בינה במקרא, עמ' 83—86.

העלייה בו; אך להאלהתו של הד ציון לא חששו, שהרי נתקדש על-ידי גילוי המלאך ליחיה, דוד המלך, (דבהי"א כא, כז—כח; כב, א) ומשום כך חלים עליו כל אותם איסורים והגבלות שלא חלו על העלייה להר סיני.

הקשר בין מעמד הר סיני מזה ובין הרעיון שמסמל אוהל מועד ואחר-כך הר הבית מזה מודגש על-ידי הפרשנים:

ה'דמב"ן': "והנה הגלות אינו נשלם, עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו, וכשיצאו ממצרים אף-על-פי שיצאו מבית עבדים עדיין ייחשבו גולים, כי היו בארץ לא להם, נבוכים במדבר, וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן, ושב הקדוש-ברוך-הוא והשרה שכינתו ביניהם, אז שבו אל מעלות אבותם שהיה סוד אלוה עלי אהליהם (על פי איוב כט, ד), והם הם המרכבה (עיין דש"י לבראשית יז, כב), ואז נחשבו גאולים ולכן נשלם הספר הזה בהשלימו עניין המקדש, ובהיות כבוד ה' מלא אותו תמיד".

המאורע החד-פעמי במעמד הר סיני הפך על-ידי הקמת המשכן למשותו קבוע — גילוי כבוד ה'!

לחיזוק הרעיון נביא את דברי אבן-עזרא על הפסוק "במשך היובל המה יעלו בהר" (שמות יט, יג), המסבירים כי הקמת המשכן היא כעין המשך לקדמת ה' במעמד הר סיני: "אמר רבי שמואל בן חפני, כי טעם 'המה' — אהרן ובניו ושבעים זקנים שכתוב עליהם: 'ואל-משה אמר עלה אלי' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל" (שם כד, א), ולשאר ישראל לא נתן דשות לעלות אל הר סיני, על כן אמר 'המה' ולא אחרים. ודבריו טובים בעיני, כי הכבוד היה תמיד על ההר עד שנעשה המשכן, דכתיב: 'וכבוד ה' מלא את-המשכן' (שם מ, לה) — אז דיבר עם משה באהל מועד, אולי אז תקע משה בשופר ונתן לו רשות לעלות בהסתלק הכבוד".

אך הקשר בין סיני ובין הר ציון והנצחתו של "סיני" ב"ציון", מובלט בתהלים פרק סח ונאמר שם במפורש. הפסוקים יז—יח מתארים כיצד השכינה שנגלתה בהר סיני עוברת להר ציון ושוכנת שם לעולמים: "אף ה' ישכן לנצח: רכב אלקים רבותים אלפי שנאן אדני במ סיני בקדש".

אבן-עזרא בפירושו לפסוקים אלה מעיד: "כי קדושת ארץ ישראל — בהר סיני", והדבש. ד. הידש גם הוא מבאר, שהפסוק משמיענו כאילו הר-סיני נמצא בציון; ועוד הוא מעיר על כך שביחזקאל מג, טו נקרא המזבח בשם "הראל", ופירושו, כאילו ההר שעליו נתגלה השם יתברך לעמו בעבר, נמצא כעת כביכול בהר הבית, בהר ציון (עיין בפירושו לתהלים).

ח.מ.ד. קאסוטו⁵ מסביר: "רכב אלהים רבותים אלפי שנאן"

4 הקדמה לספר שמות. 5 תרביץ שנה י"ב, אב ת"ש.

— העננים הקטנים, הטסים בנחת על פני שמים במספר דב; הם תופעה מצויה בירושלים. דומים הם בצורתם, בסידורם ובכיוונם לצבא דב מרכבות הפונות כולן, לאלפים ולרבבות, למטרה אחת, כפי כיוונה של הרוח. תופעה זו מעוררת ברעיונו של המשורר את המושג של צבא השמים, מרכבותיהם של המלאכים המלווים. את כבוד השכינה הבאה מהר סיני לשכון על הר ציון, 'אדני בם' — ובתוכם ה'; 'סיני בקדש' — לוחות העדות שניתנו מסיני יישמרו מעתה במקדש אשר בציון".

הזכרת מעמד הר סיני בימי בית שני

בסקירות ההיסטוריות על גמולות ה' לעמו (כגון בתהלים מזמורים עת, קה, קו), ואפילו במזמורי "הלל" על התורה (כגון יט, קיט) לא נזכרו הר סיני וחסד ההתגלות בו. בסקירה היסטורית נזכר ההר רק פעם אחת ויחידה במקרא, רא, בתפילת הלויים שלפני האמנה בנחמיה (ט, יג): "ועל הר סיני ירדת דבר עמהם משמים ותתן להם משפטים ישרים ותורות אמת חקים ומצות טובים", הזמן והמעמד שבהם נאמר פסוק זה נדאים כמסייעים להשערת הרמב"ן⁶: "יזהירם פן יטעו אחד הקול אשר שמעו ויעשו השחתה לקצץ בנטיעות". כל עוד היתה קיימת בישראל עבודת הזרה התעלמו משוררי התהלים מהזכרת המעמד הזה פן יביא הרבר את העם לידי טעות, אך בתקופת בית שני כאשר פסקה כליל עבודת אלילים מישראל, רשאי ומחוייב בעל התפילה והתחינה להזכיר בין שאר חסדי אלהים גם את השעה הגדולה בה ניתנה התורה.

וכן גם מלאכי, מנביאי הבית השני, מזכיר במפורש את הר חורב: "זכרו תורת משה עברי, אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים" (ג, כב). מלאכי⁷ מעיר למקומו של הפסוק בסוף כל ספרי הנבואה: "באשר בדבריו אלה חתם הנביא, והיא הנבואה האחרונה, שאחריו לא ינבא נביא וחוזה עד עת קץ, הודיע להם שמעתה לא יקו עוד להשיג דבר ה' בנבואה, רק יזכרו תורת משה לעשות כל הכתוב בה, היא תורה (=תלמוד) את אשר יעשו".

זאבי עבץ מסביר את הזכרת מתן תורה וביאת מבשר הגואל בסוף ספר מלאכי: "ויכל מלאכי את הדבר הגדול אשר החל שמואל הרמתי, ויהי הוא האחרון לכל נביאי ה', ויחתום את נבואתו ואת נבואת כל הנביאים אשר היו לפניו בזכרון ראשית ישראל ובחזק אתריתו וכו'. ושני הדברים

6 פירושו לדברים ד, טו.

7 תולדות ישראל, חלק ג, עמ' 128.

האלה לאות ולמופת הם לישראל, כי משמדת התורה ואחרית הימים, אשר יקראו לה חכמי ישראל 'ימות המשיח', הן הנה ראשי משא נפש הנביאים".
 ר ד"ק הוא היחידי (עד כמה שאני יודע) מן המפרשים שעמד על ההדגשה שבפסוק "אשר צויתי אותו בחורב" בפרשו: "לא כדברי האומרים כי לזמן ניתנה כמשמעה ובא המפרש ופירשה רחנית, וזה הפסוק תשובה להם". כן מביא רד"ק את פסוקו בביאורו לתהלים פרק קי"ג: "והרי לא ניתנה התורה לזמן, והנה מלאכי חותם הנביאים אמר: 'זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותם בחרב חקים ומשפטים'". כדי להבין את משמעותם של דברי רד"ק מן הראוי להביא מרבני הרמב"ם⁸ הדנים ברעותיהם של הנוצרים על תוקף המצוות: "זהם נושאים ונותנים בדברים אלו הסותרים את התורה. אלו אומרים: מצוות אלו אמת היו וכבר בטלו בזמן הזה ולא היו נהוגות; ואלו אומרים: דברים נסתרות יש בהן, ואינם פשוטן, וכבר בא המלך (כוונתם למייסד הדת הנוצרית) וגילה נסתריהם".

זכר מעמד הר סיני בשירה

עד כאן ייחדנו את הדיבור על המקומות בהם מדובר על מתן תורה בפרוזה. זה מעתה נפנה אל המקומות הידועים, אך סתומים, המזכירים את מעמד הר סיני בלשון שירה.

השירה המקראית, כדרך כל שירה, מרשה לעצמה להרחיב ולשפץ את המסופר. כיצד? מעשה בראשית נמסר בתורה בפשטות נשגבה: "ויאמר אלהים ויהי אור", אך המשורר האלוהי כשהוא מדבר על יצירת האור, מצויר ציור נפלא: "עוטה אוד כשלמה" (תהלים קד, ב). — התורה אומרת: "ברא שית ברא אלהים את השמים ואת הארץ" (בראשית א, א) — הוא לבדו ברא יש מאין. מלאכים לא ליוו את היצירה בשירה, ה"חכמה" לא סייעה כביכול בידי הבורא בבריאתו; ואילו באיוב (לח, ד, ז) נאמר: "איפה היית ביסדי ארץ... ברויחך כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים"; ובספר משלי (ת, כב—ל) אומרת החכמה: "ה' קנני ראשית דרכו... באין־תהומות תוללתי... עד לא עשה ארץ וחוצות... בהכינו שמים שם אני, בחקו חוג על פני תהום... באמצו שחקים ממעל... ואהיה אצלו אמון וכו'".

8 מצוטט על פי הספר חסדונות הש"ס בצירוף השמטות פירוש רד"ק לספר תהלים הכוללות את תשובותיו לנוצרים, קראקא תרנ"ד עמ' 92.

9 הלכות מלכים, פרק יא, הלכה ד לפי המהדורות שלא שלטה בהן הצנזורה.

בברכת משה

כתבדל שבין הפרווה לשירה במעשה בראשית. כן גם בתיאור התגלות ה' בהר סיני המתואר בפרווה בשמות פרק יט ובצורה פיוטית בברכת משה: "ה' מסיני בא וזדה משעיר למו הופיע מהר פארן ואתא מרבבות קדש מימינו אשרת למו" (דברים לג, ב). הסיפור הפרחאי אינו מתאר את הופעתו של הקדוש-ברוך-הוא בליווית מלאכים — "מרבבות קדש", אך משה, בשעה שהוא חוזר על המאורע הכביר הזה בדברי פרידה נרגשים, מרחיב את התיאור במליצת תפארת.

לשם הבנה נכונה עלינו לברר למה נזכרה בפסוק זה שעיר והר פארן על יד סיני. נעיין בדברי גדולי המפרשים בעניין זה:

(א) אבן עזרא אומר בין השאר (על גישתו ביחד עוד את הריבור במקום אחר במאמרנו): "ויאמר הגאון ז"ל כי הר שעיר ופארן קרובים, וזה הכתוב הוא על מעמד הר סיני, ואמר סיני כי 'מסיני' כמו — בסני, וכן 'משעיר'. במלים אחרות: לפי דעת רב סעדיה גאון יש כאן הרחבה פיוטית של המסופר בפרווה בספר שמות, ואין משה מסתפק בהזכרת ההר העיקרי שבו נתגלתה השכינה, אלא מזכיר גם שמות הרים הקרובים להר סיני.

(ב) דומה להסבר זה, פירושו של רשב"ם: "ה' מסיני בא" — כיצד? שאתה (= שבא) מתוך מרבבות קדש, מכל ארבעה צדדין של הר סיני באה האורה והמלאכים דרך שעיר ופארן, עד שבא אל סיני". ההבדל בין פירוש זה לבין הפירוש המובא בדברי אבן עזרא, הוא בזה שאין כאן זיהוי מקומות גיאוגרפיים שונים, אלא נאמר רק כי ה' נתגלה בסיני והמלאכים והאורה המלווים את התגלותו הופיעו גם ממקומות אחרים; אך מקום ההתגלות נשאר אחד ויחיד — הר סיני.

(ג) שיטת הרמב"ן שונה מן הקודמות מעיקרה. בזה שהיא מבחינה בין מה שעשה ה' לעמו בשלושת המקומות השונים הנזכרים בפסוק: סיני, הר שעיר ופארן, כדבריו: "ה' מסיני בא" — יאמר, כי השם מסיני בא לישראל, כי משם השכיך שכינתו בתוכם, ושוב לא נסתלקה מהם. והענין, כי ירד הכבוד בהר סיני כמו שנאמר 'ירד ה' עליהר סיני אל־ראש ההר ויקרא ה' למשה וגו' (שמות יט, כ), ושם היה כל הימים, שהיה משה עולה ויורד כמו שנאמר 'ומראה כבוד ה' כאש אכלת בראש ההר' (שם כה, יז), וכאשר ניתנו לו הלוחות האחרונות שכן הכבוד באהל מועד... 'וירח משעיר למו' — כי אחרי נסעם מסיני במסע הראשון, שכן הענן במדבר פארן, ומשם שלח מרגלים, שנאמר 'וישלח אתם משה ממדבר פארן (במדבר יג, ג), ונתנדה העם ולא היה הריבור עם משה עד שבאו לשעיר

בגבול בני עשו בסוף הארבעים שנה כמו שנאמר 'כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה ידך ידע לכתך את המדבר הגדול הזה זה ארבעים שנה ה' אלהיך עמך לא חסרת דבר' (דברים ב, ז). והנה אז בבואם בשעיר, היה השם להם לאור עולם ושלמו ימי אבלם, וציוה אותם להישמר משעיר ועמון ומואב ואמד שיחלו לרשת את ארצם וכו'".

(ד) מ ל ב י ם מפרש בדומה לרמב"ן, אלא שהוא מנסה להסביר שבכל המקומות הנזכרים בפסוק ניתנו לישראל מצוות או שחלה בהם התקרבות בין העם לבורא, ובוזה דומים פארן ושעיר להר סיני, כדבריה: "ה' מסיני בא — הזמן הראשון מעת שבאו אל מדבר סיני, בא להם התגלות ה' על הר סיני... וזרח משעיר למו' — הוא העת השנייה מהתגלות אלהים, שהשאר ה' להם ששיגו יראת הרוממות ואהבת ה'... וכל אותן הל"ח שנה עסקו בתורה וראו את מעשה ה' הנדגתו עמהם, הכל בדרך הנסיי ועל ידי זה עלו מדרגות רבות ביראת ה'... 'הופיע מהר פארן' — הוא הזמן השלישי, מעת שהתחיל לשנות להם משנה התורה עד שגמר... 'ואתה מרבבות קדש' — הוא הזמן הרביעי שהוא עת כריתת ברית ערבות מואב... שאחרי שנהיו עובדי ה' מאהבה, התעוררו מעצמם לברית ההיא לקבל עליהם ועל זרעם לשמור את כל דברי התורה... 'מרבבות קדש' — שאתה להם... התעוררות רבבות קודש, שהם ישראל וכו'".

(ה) אגדה ידועה, מזהה את השמות הגיאוגרפיים עם שמות העמים (כלומר, שעיר הוא עשו-ופארן הוא ישמעאל), והיא רואה בפסוקנו תשובה לשאלה היכולה להתעורר — מדוע ניתנה. התורה לעמנו, ומדוע לא הוצעה לשום אומה אחרת. רש"י מביא את האגדה בפירושו לפסוקנו על פי תר-גום יונתן ועל פי רברי הספדי והתלמוד הבבלי (עבודה זרה ב, ע"ב): "וזה משעיר למו' — שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא רצו; 'הופיע מהר פארן' — שהלך שם ופתח לבני ישמעאל שיקבלו ולא רצו, ואתה — לישראל". ייתכן, שרש"י בפרשו הפעם — שלא כדרכו ברגיל — את המקרא כפשוטו על יסוד דרכי המדרש, רצה לשמור על כבודו וייתודו של הר סיני כמקום יחיד ומיוחד בו נגלה כבוד ה' לעם כולו, ולא היה שום גילוי שכינה במקום אחר, כמו שמשמע מן הפירושים האחרים.

בשירת דבורה

בשירת דבורה נזכרת החגלות השכינה בהר סיני בשיר תהילה לה'. לפי מהות המאורע — כך הדעת נותנת — היתה מתאימה יותר השוואתו לציאת מצרים, אך הנביאה המפוררת מעדיפה הזכרת ההתגלות בסיני ומסתמכת

על דברי משה בברכתו: "ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים; הרים נולו מפני ה' זה סיני מפני ה' אלהי ישראל" (שופטים ה, ד-ה).

כשנשווה את שירת דבורה לברכת משה נמצא הבדלים אלה: (א) במקום הר פארן שבתורה מופיע כאן הביטוי "שדה אדום"; (ב) סדר שמותם של המקומות שונה; בתורה הסדר הוא: סיני, שעיר, הר פארן; ואילו בשירת דבורה הסדר הוא: שעיר, אדום, סיני. (ג) בשירת דבורה מתוארת השפעת ההתגלות שבסיני על הבריאה, על השמים, הארץ וההרים. והרי זה עיבוד שירי של המסופר בפרוזה בספר שמות (טז טז-יח): "ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר חזק מאד... והר סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו ה' באש ועל עשנו כעשן הכבשן, ויחרד כל ההר מאד". השירה מרחיבה את הסיפור הפרוזאי: בספר שמות מסופר על פעולת ההתגלות בהר סיני לבדו, שהיו בו קולות וברקים וההר חרד ונול, ואילו בשירת דבורה מדובר על התופעה הזאת בצורה מורחבת וכללית — על ארץ, שמים והרים.

ד"ק — בשיטתו של ראב"ע — מסביר מדוע נבחר דווקא הוּכַד למעמד הר סיני וכיצד משתמשת דבורה במתן תורה כרמז למשהו רחב יותר המתקשר עם מצבו המדיני והצבאי של ישראל בתקופתה. נביא את שתי השיטות המוצעות שם: "ה' בצאתך משעיר — דוב מפדשים פידשו עניין זה על מתן תורה — שחרדו ההרים ונטפו מים, וכן פירוש 'זה סיני' כמו זה סיני שחרד כמו שנאמר ויחרד כל ההר מאד, כן חרדו שאר ההרים כמו הר שעיר והר פארן, ואף על פי שאינו כתוב שם (בסיפור המאורע בספר שמות) אלא ויחרד כל ההר, וכן דעת המתרגם (יונהן): והתכם הבי אברהם אבן עזרא ז"ל פירש כי הוא רמז למלחמות שנלחם הקדוש ברוך הוא בעבור ישראֵל, וכן זורה משעיר למר' (דברים לג, ב) וכן 'אלה מתמן יבוא וקדוש מהר פארן' (חבקוק ג, ג), וכן 'אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה' (תהלים סח, ח), וכן 'ותגעש ותלעש הארץ' (ש"ב כב, ח; תהלים יח, ח) — הכל רמז למלחמות, ופירוש 'בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום' — כי שם התחילו ישראל להילחם באומות, כשעברו את הר שעיר ונלחמו בסיחון ועוג, ויצא השם יתברך לפניהם ונצחום, ובכוחו גברו בכל המלחמות ההם וכו'. — 'הרים נולו מפני ה' — הכל משל על המלחמה על דרך מן השמים נלחמו (שופטים ה, כ) ופירוש זה סיני' — כמו שזה סיני חרד מפני אלהי ישראל, כן חרדו כל העולם מפניו כמו שנאמר: 'נמוגו כל יושבי תפל עליהם אימתה ופחדה' (שמות טו, טז-טז): 'ההסברה השנייה, המובאת בשם אבן עזרא, אומרת, כי

אין כאן הזכרה רגילה של המעמד הגדול, התגלות ה' לעמו ומתן התורה, אלא הבאת ההתגלות החד פעמית כסמל למאורע שונה, אך דומה לה. פעם אחת בלבד ירדה השכינה כדי לתת תורה לעם, אך גם בנצחון ישראל על אויביו יש משום התגלות ישירה של ה'. מפלת סיסרא, נתינת רבים בידו מעטים, היא בעיני המשוררת כעין סיגני. 'זה סיגני' — מה שהתרחש בתבור הוא כעין חידוש מעמד ההתגלות, אך לא גילוי דרישתו מאת עמו אלא גילוי כוחו לעיני העמים.

ב ת פ י ל ת י ש ע י ה

מעמד הר סיני נזכר אף בספר ישעיהו, אלא שבניגוד לשאר המקומות נעדרת כאן ההזכרה המפורשת של הר סיני: "למצער ירשו עם קדשך צרינו בוססו מקדשך: היינו מעולם לא משלת במ, לא נקרא שמך עליהם, לוא קרעת שמים ירדת מפניך הרים נזלו" (סג, יח—ט).

הפרשה הכוללת את הפסוקים האלה מסג, ז עד סוף סד היא תפילת הנביא הפונה לה' שיתוש לעזרת עמו הנתון בצרה והיא פותחת בהזכרת חסדי ה' לעמו בעבר.

פירושים שונים זה מזה נאמרו בפסוקים אלה:

(א) רש"י מבאר אותם על יציאת מצרים באמרו: "לוא קרעת שמים וירדת להצילנו עתה, כאשר ירדת להציל מיר מצרים, אז 'מפניך הרים נזלו' ברתת וזיע".

שאר המפרשים מייחסים את הנאמר בפסוקים אלה למעמד הר סיני. דעותיהם חלוקות רק בדבר כוונת ההזכרה. אלה אומרים שכוונתה — הזכרת חסד העבר, ואלה אומרים — תפילה להתחדשות הגם ולהתגלות השכינה בעתיד שתבוא לעזרת העם לגאלו מצרתו.

(ב) רד"ק: "היינו מעולם" — היינו אנחנו תחת ממשלתך, לא צרינו, כי לא משלת במ ולא נקרא שמך עליהם, ואיך באו הם תחתינו בארץ ירושתנו. 'לוא קרעת שמים ירדת' — דרך שאלה, שמא קרעת שמים וירדת לדבר עמהם, כמו שעשית לנו? ואם מפניך הרים נזלו בעבורם כמו בעבורנו? וזה היה ביום מעמד הר סיני, שירד כבודו על הר סיני והיה אש וענן וההר תרד וגודעוע — הוא והאחרים שהיו קרובים אליו כמו הר שעיר והר פארן גם כן נזלו מים מהענן ששכן עליהם, אלא שעיקר הדבר היה על הר סיני, לפיכך נזכר בתורה הד סיני לבד וכו'".

(ג) רבי יחיאל הלל אלטשילר בעל "מצודת דוד" הוא הראשון בין המפרשים שראה בפסוקים לא רק הזכרת העבר אלא גם בקשה לעתיד: "כמו שירדת למעננו לתת לנו התורה — לכן גם עתה עשה עמנו כמאז".

(ד) שד"ל בדומה לבעל "מצודת רוד" אומר: "וכאילו מעולם לא קרעת שמים וירדת לתת לנו תורה באופן שמפניך הרים נזלו. "לוא" — כמו לא (היינו מלת השליקה ולא כפי המנוקד מלה של תנאי) וכן סעדיה ויונתן... מי יתן ותתנהג גם עתה בהם (באלה הנזכרים בפרק סד, ד) בדרכיך הנזכרים למעלה".

בתפילת חבקוק

גם חבקוק מזכיר את מתן תורה כחסד העבר או כבקשה להתגלות כוחו של השם יתברך לעתיד לבוא. כידוע מטעמה נבואת חבקוק צד אחד ומיוחד של בעיית הצדק האלהי — מדוע יצליחו הבבלים, שהם בוודאי רשעים יותר מישראל, לנצח את ישראל ולבטל את עצמאותו? הנביא שומע את דבר ה': "כי הנני מקים את הכשדים הגוי המר והנמהר ההולך למרחבי ארץ לרשת משכנות לא לר' (א, ו) — ומתוך צער עמוק על המיועד לעמו הוא פונה אל ה' בתלונתו המרה: "טהור עינים מדאות רעו והביט אל עמל לא תוכל, למה תביט בוגדים (הבבלים), תחריש בבלע רשע (בבל) צדיק ממנו (ישראל)? (שם, יג)". הפרק השלישי שבספר הוא תפילה המביעה את החרדה לגורל העם ואת הבקשה הנמרצת לעזרה. בתפילה זאת מזכיר הנביא בלשון סתומה גם את מתן תורה באמרו: "ה' שמעתי שמעך יראתי ה' פעלך בקרב שנים חייהו בקרב שנים תודיע בדגז רחם תזכור: אלוה מתימן יבוא וקדוש מהר פארן סלה, כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ: ונגה כאור תהיה קרנים מידו לו ושם חביון עזה" (ג, ב—ד).

דברי רד"ק, ההולך בעיקרי דבריו בעקבות דש"י, יספיקו להבהרת מובן הפסוקים: "ה' שמעתי שמעך יראתי" — שמעתי קול הנבואה אומר אלי הגלות האדום שיהיה לישראל לעתיד, ויראתי — איך יוכל לעמוד כמה שנים בקרב אויביו, לפיכך אני מתפלל לפניך ואומר: 'פעלך בקרב שנים חייהו' — ישראל שהם פעלך, שאתה פעלתם, כמו שנאמר: 'על בני ועל פעל ידי תצונו' (ישעיה מה, יא), ואמר: 'הוא עשך ויכננך' (דברים לב, ו) — 'חיייהו' — חיייה אותו בתוך השנים הארוכים האלה שיהיה בגלות שלא יכלה בקרב אויביו. 'בקרב שנים תודיע' — בקרב אלה השנים תודיע דברך שיעדת להם... 'אלוה מתימן יבוא' — עתה סיפר הגדולות והנוראות שהראה האל לישראל במדבר שיעשה להם כן בצאתם מתגלות. תחילה כשנתן להם התורה וזה 'אלוה מתימן יבוא' כמו שאמר בתורה 'וזרת משעיד למו' (דברים לג, ב), כי תימן הוא שעיר, וכן מהר פארן כמו שנאמר בתורה 'הופיע מהר פארן'. 'כסה שמים הודו' — זהו הלפידים שראו ביום מתן תורה, שהיו מזהירים השמים והארץ... 'ותהלתו מלאה

ה א ד י' — זוהרו, מן 'בהלו נרו עלי ראשי' (איוב כט, ג). וזכר שעיר ופארן כי הם סמוכים להר סיני... 'ונגה כאור תהיה' — זהו מה שאמד בתורה 'ומראה ה' כאש אכלת-בראש ההר' (שמות כד, יז)... 'ושם חכיון עזה' — שם בסיני נגלה מה שהיה נחבא מעונו עד היום ההוא, כי לא היה ביום ההוא לפניו ולאחריו שנגלה לו האל יתברך בכבודו הגדול על-הר סיני לעיני כל ישראל וכו'".

השוואת פסוקים אלה למקומות המקבילים להם בדברים לג, שופטים ה ותהלים סח תעמידנו על שני הבדלים חשובים: (א) בחבקוק אין השם "סיני" נזכר; (ב) בחבקוק מופיע הפועל בזמן עתיד ולא בעבר: "אלה מתימן יבוא וקדוש מהר פארן".

ד ד"ק מסביר רק את ההבדל הראשון באמרו: "זכר שעיר ופארן כי הם סמוכים להר סיני".

מ ל ב י"ם מסביר בעקיפין את שני ההבדלים, אך פירושו קרוב מדי לדרכי המדרש ואין הוא פשוטו של מקרא. ואלה מדבריו: "ההנהגה הזאת — (א) שלפעמים העולם מתנהג כפי דרך הטבע וכו'; (ב) שיתעודר מפקידה לפקידה (= מזמן לזמן) לעשות להם נסים, תימשך עד שיגיע עת הגאולה, שאז יבוא אלוה מתימן לגאלם, ומצייר כי הגלות האחרון תתחלק בין שני מלכיות, שהם מלכות אדום המצויינת בשם תימן, שתימן הוא בארץ אדום (עיין בראשית לו, יא) ומלכות ישמעאל המצויינת בשם הר פארן וכו'. והנה תפס המליצה שנזכרה בתורה בברכת איש האלהים 'זרח משעיר למו הופיע מהר פארן' כי יעמדו אומות אדום וישמעאל, אשר יתפארו בדתות המתדמות (= החושבות עצמן דומות) לדעת האלהים... ואז יבוא ה' שנית ממקומות האלה להוכיח להם אמיתת הדת אשר יכירו כולם דת האמת, 'ויהפך אל עמים שפה בדורה לקרא כלם בשם ה'" (צפניה ג, ט); ובאשר בדת שבשעיר (= בנצרות) חפאו דברים על האלהות ויחסו לו עניינים בלתי ראויים 'אלוה מתימן יבוא' — שיבוא להתווכח מצד אלהותו ואחרותו ורוחניותו; ובדת של פארן (= באיסלם) לא יתנו דופי באלוהות, ועל זה אמר: כי יבוא 'מהר פארן' וכו'".

אך רומה, כי גם את הפסוקים בחבקוק אפשר לפרש כפי שנהגנו לגבי שירת בדודה וישעיה, דהיינו לדאות בפסוקים אלה בקשות להתגלות חדשה בעתיד ולא זכר למאורעות העבר. ותאיל וחבקוק משתמש בזמן עתיד — "יבוא", מובן היעדר השם הר סיני, כדי להוציא מלב השומע והקורא את הדעה כאילו מתפלל הנביא להתגלות חדשה מהר סיני, התגלות חוקה חדשה. על כן הסתפק הנביא בהזכרת שני המקומות האחרים לציון בקשה שהיא רק

"כעין התגלות חדשה, שתבטא לא בהבעת רדישתו של ה' מבני אדם אלא בגילוי כוחו הבלתי מוגבל לגויים, לטובת עמו המדוכא. אך האגדה לא השלימה עם היעדר השם סיני היא מסבירה את הביטוי: "עמד וימדד ארץ" (ג, ו) באופן שגם הר סיני נרמז כאן: "אמד רבי שמעון בן יוחאי: מדד הקדוש ברוך הוא את כל האומות ולא מצא אומה שהיתה ראויה לקבל את התורה - אלא ישראל, ומדד הקדוש ברוך הוא את כל הדורות ולא מצא דור שהיה ראוי לקבל את התורה אלא דור המדבר... מדד בכל ההרים ולא מצא הר שתינתן עליו התורה אלא הר סיני".

בתהלים סח

כבר הבאנו למעלה את הפסיקה המתארת את הנצחת הר סיני בהר ציון כפי שהיא מתוארת בפסוקים יז-יח. אך עוד קודם לכן, בשעה שהמשורר מתאר את גמולות ה' לעמו בעבר, הוא מזכיר את התגלות השכינה בהר סיני: "אלהים בצאתך לפני עמך בצעדך בישימון סלה: ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלהים זה סיני מפני אלהים אלוהי ישראל" (סח, ח-ט). השפעתה של שירת דבורה על מליצות פסוקים אלה מודגשת בבירור:

בפירושו של אבן עזרא למזמור זה הוא מפרש את כל הפסוקים שהבאנו לעיל (דברים לג, שופטים ה, חבקוק ג) לא כהזכרת מעמד הר סיני בלבד, אלא כמשהו רחב יותר ושונה הימנו במהותו, ואלה מקצת דבריו המנודים בחלקם גם עם פירוש דמבין לדברים לג: "כל המפרשים פירשו כי בעת מתן תורה רעשו שמים וארץ, וככה 'אלוהי מתימן יבוא' (חבקוק ג, ג) וכן 'ה' מסיני בא' (דברים לג, ב), וכן 'ה' בצאתך משעיר' (שופטים ה, ד), וככה 'בצאתך לפני עמך' (תהלים סח, ח) - וזה הכתוב יכחישם (סותר את פירושם), כי לא ייתכן לומר על מתן תורה 'בצעדך בישימון סלה', כי 'ישימון' מגזרת 'הבמות תישמנה' (יחזקאל ה'ז), ובהיות ישראל בסיני היו ביישוב, לא בתהוה ליל ישימון שהוא המדבר הגדול והנורא בארץ לא עבר בה איש, וזה (הישימון) היה אחר נסעם מהר סיני ועוד כי אין כתוב בתורה שהארץ רעשה גם שמים ביום מתן תורה, רק הר סיני חרד לבדו, וזה פירוש הפסוקים: כתוב בתורה 'ה' מסיני בא' - כי מסיני החל לבוא במחנה יש"ר ראל ולא נראתה גבורתו רק אחר שסבבו את הר שעיר וכו', וטעם 'ארץ רעשה' (תהלים סח, ט) כמו 'זירגזו ההרים' (ישעיה ה, עיי"ש), שפחדו כל הגוים... רעשה הארץ כאשר רעש הר סיני ביום מתן תורה מפני ה'".

10 ילקוט שמעוני, חבקוק רמז תקסג.

גם מי שלא יסכים לגמרי לשיטת אבן עזרא דעתו יוכל לקבל את ההסבר שכל המקומות הנידונים הם עיבודים שיריים, ויתקבל על דעתו הגדעין שבדברי אבן עזרא, האומר: "כי מסיני החל לבוא במחנה ישראל ולא נראתה גבורתו דק אחר שסבבו את הר שעיר" כלומר, במתן תורה גלום גילוי שכינה כפול: (א) במובן המצומצם — גילוי רצונו ומתן תורה ומצוות לעמו; (ב) גילוי יותד כללי של כוח ה', לכן — בכל מאורע כביר בתולדות העם ובציפייה לגאולה מהרהר זיכרון למעין גילוי סיני — גילוי כוחו וגבורתו של ה' בחברה האנושית ובעיצוב גודל עמו, בהגיבו עליו מפני העמים המתנכלים לו.

"ירידה מן השמים"

ראוי לציין, כי בפסוקים בהם נזכרים יחד עם סיני מקומות נוספים כמו שעיר, אדום, תימן או פארן, מתוארת גם ירידת ה' מן השמים בבואו לעזרת עמו, ירידה כעין "רכיבה", ככתוב: "וירכב על כרוב" (שמ"ב כב, יא). נדגים את דברינו בבדיקת המקומות שנידונו.

(א) הופעת ה' בסיני מתוארת בתורה לא כהופעה ממקום אחד ומסויים — מסיני בלבד — אלא נזכרים גם שעיר והר פארן (דברים לג, ב). ובסיום ברכת משה נאמר: "אין כאל ישרון רוכב שמים בעוזך ובגאותו שחקים" (דברים לג, כו). לשם מה? "ויגרש מפניך ארוב ויאמר השמד, וישכן ישדאל בטח וכו'" (שם שם, כז—כח). וכך משלימים זה את זה המבוא של ברכת משה וסיומה; בפתיחת הברכה דובר על הופעת ה' בסיני, הופעה המסמלת את גילוי גבורתו בראשית תולדות האומה, ובסיום דבריו מבטיח משה, שמה שזכו כבר לראות, יתרחש שוב — "רוכב שמים בעוזך".

(ב) בחבוק נמצא את צמד המושגים והציורים "אלוה מתימן יבוא וקדוש מהר פארן" (ג, ג), ואחרי זה "כי תדכב על סוסך מרכבות יך ישועה" (ג, ח).

(ג) מזמור סח מתחיל בתחינה למפלת האויבים: "יקום אלהים יפוצו ארבינו וינוסו משנאיו מפניו... יאבדו רשעים מפני אלהים" (ב—ג); וכבר רואה המשורר את תפילתו מתקבלת, והוא פונה אל ה"צדיקים": "שירו לאלהים, זמרו שמו, סלו לרכב בערבות (כלומר, מן השמים) ביה שמו ועלו לפניו" (ה). מעתה יובן מדוע שונה מזמור זה מכל מזמורי התהילה המזכירים את חסדי ה' לעמו, באשר מלבד יציאת מצרים נזכרת גם ההופעה האלהית מסיני ולא לשמה בלבד אלא גם בהוראה מורחבת — הופעת השכינה לעזרת העם כדברי הכתוב: "אלהים בצאתך לפני עמך בצעוד בשימון סלה: ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלהים זה סיני מפני אלהים אלהי ישראל" (ח—ט). חתימת המזמור דומה לפתיחתו — פנייה להלל את

ה', אך הפעם היא מכוונת ל"ממלכות הארץ" ובמליצות המושפעות מברכת משה מסיים המזמור: "ממלכות הארץ שירו לאלהים זמרו ה' סלה: לרוכב בשמי שמי קדם הן יתן בקולו קול עז: תנו עז לאלהים על ישראל גאותו ועזו בשחקים" (לג—לה).

בשירת דבורה אשר אף בה מדובר על החשת עזרה מן השמים. אין הפועל "רכב" נזכר, אך הרעיון בכללותו מצוי בה: "מן השמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא" (שופטים ה, כ), וזה נוסף על תיאור ההופעה בסיני בתחילת השירה (שם, ד—ה).

סיכום

מעמד הר סיני נזכר בפרוזה רק בתורה ובספרים של תקופת בית שני (מלאכי, נחמיה) בלבד, כאשר פסקת עבודה זרה בישראל ולא היה חשש שהמעמד יובן שלא כשורה. בשירה נזכר המעמד הגדול בצורה המרחיבה אותו וכוללת בו גילוי כללי של גדולת ה' בתבל בחושו לעזרת עמו הנלחם באויביו.

ההבחנה בין חסד קבלת התורה ובין גילוי השכינה במעמד הר סיני נזכרת אף בהגדה של פסח ואנו אומרים אותה שנה שנת: "על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו... וקרבנו לפני הר סיני ונתן לנו את התורה".